

LIK NADBISKUPA STEPINCA PREMA NJEGOVIM PROPOVIJEDIMA I GOVORIMA

Antun ŠKVORČEVIĆ, Zagreb

Jugoslavenske komunističke vlasti na namještenom sudskom procesu zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu (1898.–1960.) godine 1946., kao i tijekom cijele svoje vladavine, polazeći od ideoloških i klasnih zasada, prikazivale su nadbiskupov život i djelo u negativnom svjetlu, pokušavajući mu dati sasvim određene političke kvalifikacije. Ovaj članak istražuje nedavno objelodanjene govore i propovijedi, koje je nadbiskup Stepinac održao tijekom drugog svjetskog rata (1941.–1946.), i u njima pronalazi sastavnice, kroz koje izlaze jasno na vidjelo izvorne crte njegova lika i tako doprinosi ispravku povijesne nepravde nanesene njegovoj osobi.

Uvod

Tko je Alojzije Stepinac? Odgovor na to pitanje zavisi od polazišta s kojih se pristupa ili motrišta s kojih se razmatra njegov lik. A ona su mnoga i raznovrsna. Poznati su »revolucionarni« i »klasni« pristupi od »Magnum crimena« Viktora Novaka¹ do jednog od posljednjih spisa te vrste »*Ko je bio Alojzije Stepinac*« Ivana Cvitkovića². No, postoje i objektivni prikazi života i djela nadbiskupa Alojzija Stepinca, među kojima je neizostavno dragocjeno djelo o. Alekse Benigara »*Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*«³, ili dvotomni spis, koji je priredio Vinko Nikolić, »*Stepinac mu je ime*«⁴. Nedavne demokratske promjene u Hrvatskoj omogućile su lakši pristup arhivskoj građi o nadbiskupu Stepincu i potpunu slobodu istraživanja te je znanstveni skup o pedesetoj obljetnici njegova sudskog procesa

¹ Usp. V. NOVAK, *Magnum crimen – Veliki zločin*, Zagreb 1948.; Sarajevo 1960.; Beograd 1986.

² Usp. I. CVITKOVIĆ, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Sarajevo 1987.

³ Usp. A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, ZIRAL, Rim 1974., II. popravljeno i prošireno izdanje, Glas Koncila, Hrv. franj. provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1993.

⁴ Usp. V. NIKOLIĆ, (prir.), *Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata I.*, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona 1978. ISTI, *Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata II.*, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona 1980.; Usp. također E. BELUHAN, *Stepinac govori*, Hrvatska tiskara, Valencia 1967.; M. LANDERCY, *Le Cardinal Stepinac. Martyr des droits de l'homme*, Apostolat des Editions, Paris 1981. (Hrv. izd.: *Kardinal Alojzije Stepinac*, U pravi trenutak, Đakovački Selci 1989.); NEKI ISTRANIN, *Stepinac. Un innocente condannato*, Edizioni L.I.E.F., Vicenza 1982.

prigoda da se na svjetlo dana iznesu neke zabranjivane, skrivane ili nepoznate činjenice i popravi ona nepravda koju je komunistički sistem nanio zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu. No, otkrivati crte Stepinčeva lika kroz njegove propovijedi i govore, što nam je dano u zadaću, povlašten je posao, jer ga drugdje pokušavaju drugi ocrtati a ovdje on sam pripovijeda tko je, što nosi u srcu i duši kao svoja najdublja uvjerenja. Upravo u tom smislu u našem izlaganju smatramo primjerenom metodu koja daje prvenstvo njegovoj riječi. Bilo bi vrijedno pozabaviti se svim njegovim dostupnim propovijedima i govorima, ali ograničenost našega izlaganja i lakši pristup sugerirali su da se usredotočimo na njegove ratne propovijedi i govore, nedavno objelodanjene u tisku.⁵

1. Stepinac – vjernik

Bez ikakve dvojbe valja na temelju Stepinčevih propovijedi i govora ustvrditi da je prva, najznačajnija i ključna oznaka njegova lika, presudna za razumijevanje njegovih stavova i djelovanja na svim područjima života, njegova duboka vjera. Ona je temeljni pokretač njegova crkvenog i javnog djelovanja, iz nje sve proizlazi i sve se osmišljava. Ta vjera pak nije tek opće filozofsko, još manje neko osjećajno prihvaćanje Božje opstojnosti i prijanjanje uz nj, nego osobni, promišljeni i obrazloženi čin predanja Bogu, nerazdvojivo povezan s Objavom kako nam je zajamčena Svetim pismom i svetom Predajom. Naime, za Stepinca je Sveto pismo neupitno Božja riječ, kojoj jednostavno vjeruje i koju slijedi bez nekih interpretativnih pokušaja.⁶ Njome tumači sve povijesne događaje. Iz te svetopisamske vjere izrasta etički-čudoredno kristalno jasna Stepinčeva osobnost, i njegova snažna zauzetost oko čudorednih zasada u privatnom i javnom životu.

Konkretna povijesna zbivanja za Stepinca su izazov da posvjedoči svoju nepokolebljivu biblijsku vjeru u *Boga stvoritelja* i njegove zapovijedi. Tako Dubrovčanima za blagdan sv. Vlaha kaže: »Kako god se naime redali događaji u svijetu, kako god se mijenjali nazori čovječanstva, iznad svega stoji stalno i nepomično Stvoritelj svijeta. On se ne mijenja ni za režima demokracije, niti za režima diktature, ni za režima liberalizma, niti za režima apsolutizma. Njegov režim, režim Boga Stvoritelja, izražen u dekalogu i evanđelju, pristaje kao nijedan drugi za sva vremena, za sve nacije, za sve prilike, za sve okolnosti.«⁷ Ne samo da

⁵ Usp. J.-J. BATELJA, – C. TOMIĆ, (prir.), *Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački. Propovijedi, govori, poruke 1941.–1946.*, AGM, Zagreb 1996. Nadalje: Propovijedi. Priredivači ovoga djela u Uvodu, str. IX–LXXXII, osvrnuli su se na pojedine teme iz propovijedi i govora nadbiskupa Alojzija Stepinca, koje osvjetljaju i neke crte njegova lika.

⁶ Tako primjerice tvrdi da materijalizam ne može nadvladati duh jer je jednostavno istinita Kristova riječ: »Duh je koji oživljuje, tijelo ne koristi ništa« (Iv 6,63). Propovijedi, str. 256. On je uvjeren da neće biti mira ako bezbožnici (komunisti) u Hrvatskoj preuzmu vlast, jer veli Pismo: »Nema mira bezbožnicima, govori Gospod« (Iz 48,22). *Papinstvo je Božanska ustanova!* (Propovijed u prvostolnoj crkvi prigodom Papina dana, 11. ožujka 1945.), u: Propovijedi, str. 258. Komunističko-bezbožni sud za njega nema vrijednosti i on je uvjeren da će se ispuniti obećanje: »Ego justitias judicabo! – Ja ću suditi presude!« (Ps 74,3) te da će mu povijest dati za pravo. *Prvi je uvjet mira: dati Bogu, što je Božje!* (Propovijed prigodom svršetka uskrasnih konferencija, kojima su pribivali sveučilištarci i sveučilištarke, u bazilici Srca Isusova u Zagrebu, 18. ožujka 1945.), u: Propovijedi, str. 259. O važnosti Božje riječi za svakog katolika po Stepincu, vidi: *Svaki naobraženi katolik mora cijeniti Sv. pismo, ali i živu riječ Božju.* (Propovijed akademiciarima prigodom uskrasne sv. ispovijedi i pričesti, 26. ožujka 1944. u Zagrebu), u: Propovijedi, str. 192–194.

on osobno čvrsto vjeruje u Boga nego je neustrašivi propovjednik povratka svega hrvatskoga naroda Bogu, vjerujući da će baš tada nastupiti pravi i trajni mir: »Podimo dakle, putem, koji je označio Bog, ako hoćemo da nas ogrije konačno blagodat trajnog mira. Prva i temeljna stvar jest, da čovjek opet sagne ponizno glavu pred živim i pravim Bogom i da ga prizna ne samo ustima nego srcem i dušom, apsolutnim Gospodarom svega, jer je 'bez vjere nemoguće ugoditi Bogu' (Heb 11,6).«⁸

Stepinčeva vjera je snažno »kristocentrična.« Ne prezirući ni najmanje druge religije, na sebi svojstven način on obrazlaže izvrsnost Isusa Krista: »Isus Krist odviše je jaka ličnost u povijesti svijeta, a da ne bi na se privukao pažnju čovječanstva. Nauk njegov odviše odskaje nad sve nauke što ih je svijet čuo i vidio do sada, a da se ne bi ljudi interesirali za nj.«⁹ Protestirajući protiv rasizma, uzviknut će: »I došli smo dotle, da je danas veća vrijednost rasa, nego Isus Krist.«¹⁰ U propovijedi na blagdan Krista Kralja u zagrebačkoj katedrali povezat će sudbinu svijeta s vjerom u Isusa Krista. Ta vjera po njemu nije tek nešto nutarnje, nego se odnosi na cjelokupno čovjekovo djelovanje: »O! Koliko bi se ledenih srdaca otopilo, koliko zločina spriječilo, koliko suza pokajnica izvabilo na oči, koliko sreće na zemlji pojavilo, kad bi Isus Krist postao uistinu kraljem srdaca naših, kad bi njegov zakon postao pravilom ljudskog života, kad bi njegova ljubav postala princip ljudskog djelovanja. (...) I dok god opet Kristova ljubav ne obasja srca naša, ludost je pomisliti na bolje dane čovječanstva, ludost je vjerovati u boljega čovjeka.«¹¹

⁷ *Iznad svega stoji stalno i nepomično Stvoritelj svijeta! (Propovijed na svetkovinu sv. Vlahu, u Dubrovniku, 3. veljače 1941.)*, u: Propovijedi, str. 9.

⁸ »Mir vama!« (Lk 34,36). (Propovijed na Uskrs u zagrebačkoj prvostolnici, 13. travnja 1941.), u: Propovijedi, str. 23–24.

⁹ *Isuse, Kralju srdaca, smiluj nam se! (Propovijed u stolnoj crkvi, na blagdan Kristu Kralja, 26. listopada 1941.)*, u: Propovijedi, str. 42–43. *Usp. Kristu raspetoga propovijedajte! (Nagovor vojnim svećenicima na završetku duhovnih vježbi prije nastupa službe, 24. studenoga 1941.)*, u: Propovijedi, str. 54–55. »Recite mi, recite mi vi, katoličke akademičarke, što je bilo čovječanstvo prije Krista? Kraj sve filozofije Platona i Aristotela, kraj sve govorničke vještine Cicerona i Demostena, kraj sve poezije Virgilija i Homera, kraj sveg umjetničkog stvaranja Fidije i Praksitelesa, kraj sve građanske čestitosti Perikla i Katona, kraj sveg državnčkog genija Cezara i Augusta, kraj sveg bogatstva Lukula i raznih patricija, svijet prije Krista bio je nalik jabuci izvana lijepoj i crvenoj a iznutra gnjiljoj i truloj. Čovječanstvu je manjkala kultura srca, duh. Tu kulturu izgradilo je tekar kršćanstvo, ne snagom ljudskom nego vjerom Božjom. Diglo je ropstvo, vratilo dostojanstvo ženi, naučilo niže da slušaju iz ljubavi prema Bogu, poučilo više da u nižim gledaju brata, obuzdalo silnike opomenom na vječnu pravdu, potaklo gažene na strpljivost obećanjem vječne nagrade, jednom riječi preobrazilo je javni i privatni život. Nije zbog toga ni najmanje stradala umjetnost, jer i graditeljstvo i kiparstvo i slikarstvo i glazba došli su do savršenstva pod blagotvornim uplivom Kristovog evanđelja.« *Ne treba nam polovičnih nego čitavih kršćana! (Propovijed akademičarkama na blagdan sv. Katarine, u Zagrebu, u crkvi sv. Katarine, 25. studenoga 1941.)*, u: Propovijedi, str. 57. Stepinac ne umanjuje veličinu ljudskog duha prije Krista, ali je uvjeren da oni nisu bili kadri obnoviti poganstvo, nego je to kadar samo Bog po programu ispisanu u ljudskoj savjesti. On kaže: I prije Krista bilo je »i te kako jakih duhova, kao što su Platon, Aristotel, Sokrat, Seneka, Ciceron i niz njima sličnih. Jesu li bili u stanju obnoviti trulo poganstvo? Nisu! Hoće li jaki duhovi (...) biti u stanju da obнове čovjeka naših dana, pa makar baš poprimili i formu kontemplativnih redova? Neće, ako ne pridode nešto drugo, to jest ako se na pozornicu ljudskoga života opet ne dovede Bog onakav kakav jest, s programom pisanim ne na papiru nego u savjesti ljudskoj.« *O potrebi čestitih ljudi. (Govor akademskoj mladeži na završetku uskrsnih konferencija nakon obnovljene svete ispovijedi i pričesti, 28. ožujka 1943.)*, u: Propovijedi, str. 151.

¹⁰ *Ne treba nam polovičnih nego čitavih kršćana! (Propovijed akademičarkama na blagdan sv. Katarine, u Zagrebu, u crkvi sv. Katarine, 25. studenoga 1941.)*, u: Propovijedi, str. 57.

Vjera u Isusa Krista za Stepinca je prva i najvažnija vrijednost života za koju stoji i pada, živi i umire. U svom govoru na sudskom procesu on ustaje odvažno u obranu Isusa Krista i svjedoči svoju spremnost umrijeti za njega. Te riječi zvuče poput njegove vjerničke oporuke: »U školskim udžbenicima tvrdite (komunističke vlasti, op. p.) protivno od svih dokaza povijesti, da Isus Krist nije postojao. Znajte, Isus Krist je Bog! Za njega smo spremni umirati. (...) Krist je temelj kršćanstva. Vi se zauzimate za pravoslavne Srbe. Pitam ja vas, kako bi sebi zamišljate Crkvu bez Krista? To je apsurd!«¹² I još jednom će doviknuti svojim tužiteljima: »Optuženi zagrebački nadbiskup zna za svoje uvjerenje ne samo trpjeti nego i umrijeti.«¹³ Razumljivo je da iz Stepinčeve vjere u Kristovo Bogočovještvo proizlazi njegova osobna privrženost, silno poštovanje i djetinja odanost prema Blaženoj Djevici Mariji.¹⁴ Nju će svečano posvjedočiti i uzeti u obranu u svom govoru pred komunističkim sudom: »Za Majku Božju kaže se u knjigama (u komunističkim školskim udžbenicima, op. p.), da je bila bludnica. A znadete li, da je ona za pravoslavne i katolike najsvetiji pojam?«¹⁵

2. Teolog povijesti

Poput velikih biblijskih proroka Stepinac razvija svoju »teologiju povijesti.« Tumači ratna zbivanja, ne prvenstveno kao kaznu Božju,¹⁶ nego kao njegov pohod svome narodu, zahvat kojim Bog poziva ljude na obraćenje.¹⁷ »Nije tragika naših dana u tomu što su nam ruševi-

¹¹ *Isuse, Kralju srdaca, smiluj nam se!* ..., u: Propovijedi, str. 44.

¹² *Za Krista smo spremni umirati!* (Govor na sudu 3. listopada 1946.), u: Propovijedi, str. 286.

¹³ Isto, str. 284.

¹⁴ Usp. »*Et iste est omnis fructus ut auferatur peccatum!*« (Iz 27,9). (Propovijed na Mariji Bistrici, prigodom hodočašća grada Zagreba, 13. srpnja 1941.), u: Propovijedi, str. 35–37; »*Gloriam praeceedit humilitas!*« (Izr 15,33). (Propovijed u stolnoj crkvi, na Veliku Gospu, 15. kolovoza 1941.), u: Propovijedi, str. 39–41, itd.

¹⁵ *Za Krista smo spremni umirati!* ..., u: Propovijedi, str. 286.

¹⁶ Kad Stepinac govori o ratnim stradanjima kao o kazni Božjoj, zacijelo se ona mora uvijek shvatiti medicinalno, jer je nemoguće iz cjelovitosti njegove misli prihvatiti da bi Bog mogao biti protiv svoga stvorenja. U tom smislu valja očito razumjeti i njegovu tvrdnju: »Ta sav ovaj strahoviti kaos, što ga proživljuje svijet, nije ništa drugo nego kazna za prestupak deset zapovijedi Božjih, prezir Kristova evanđelja. I ako čovječanstvo ne bude htjelo priznati ni sada Božjeg autoriteta nad sobom, sasvim je sigurno da će desnica Božja još jače udariti.« »*Rase i narodi su Božje tvorevine!*« (Propovijed na završetku pokorničke procesije u Zagrebu, na svetkovinu Krista Kralja, dne 31. listopada 1943.), u: Propovijedi, str. 180.

¹⁷ Stepinac nema iluzije o tome tko je pokrenuo ratna stradanja i staviti će »na stanovite krugove, organizacije i pripadnike drugih narodnih skupina upit, da li je katolička Crkva huškala na rat, koji je donio tako strašne posljedice, ili netko drugi? Da li je katolička Crkva godinama stvarala u dušama nezadovoljstvo i podivjalost, koja je urodila tako žalosnim posljedicama? Koliko je puta u zadnja dva decenija katolička Crkva opominjala sve predstavnike kulturnog i političkog života, da se prestane s gaženjem ljudskih i narodnih prava; da se prestane štampom i kinima rušiti plemenito čovječstvo i ćudorednost u narodu. Sve je bilo uzalud. Vjetar se sijao usprkos naših nastojanja i opominjanja i izrodio u strašnu buru, koju svi pravilni katolici s nama duboko žale, ali koju se kraj svih poštenih nastojanja nije dalo spriječiti.« »*Rase i narodi su Božje tvorevine!*« ..., u: Propovijedi, str. 177–178. No, Stepinac iz vjere zna da je Bog kadar poslužiti se i zlom na dobro svoga naroda, te kaže: »A sve nevolje, u kojem god se obliku one danas survale na naš narod, možemo razumjeti kao sredstva, kojima se Bog, veliki i silni, služi da nas nauči pameti, da nas nauči poštivati Sveto ime Njegovo.« *Istrijebimo psovku iz hrvatskog naroda! Bog će nam onda biti sigurno uporište!* (Propovijed prigodom pokorničke procesije protiv kletve i psovke, u Remetama, 20. rujna 1944.), u: Propovijedi, str. 227. »Zato i u ovoj groznoj nesreći, koja je snašla čovječanstvo drugim svjetskim ratom, moramo gledati ruku Božju, koji se služi

ne napunile zemlju, što se i velika carstva ruše kao kuća od karata, pa onda mali narodi i države strepe još više, nego je tragika u tome, što se usljed pomanjkanja vjere svi događaji u svijetu gledaju čisto naravnim očima umjesto očima vjere, koja u svim zbivanjima sadašnjice gleda samo svemoguću desnicu Božju. A ta desnica nije zatajila nikada do sada, pa ne će u buduće. Zato naša jedina briga ima biti, da budemo u prijateljstvu s Bogom. I vi ćete vidjeti, da se nisu nikada prevarili ni pojedinci ni narodi, koji nadu svoju postavljaju u Njega, Stvoritelja neba i zemlje.«¹⁸ Suvremeni ratni plač i jauk on uspoređuje s egipatskim jaukom oslobođenja i čuje u njemu snažni Božji poziv da se ljudi vrate k njemu, postanu mu vjerni. Stepinac se svim snagama zauzima za to »da bi se naš narod iskreno vratio Bogu, bez kojega bi bio osuđen na propast« i osuđuje one koji »ne postavljaju svoju nadu u Boga, nego u svoj razum i svoje mišice.«¹⁹ U toj nadi i pouzdanju u Boga on obnavlja zavjet Hrvatskoga sabora u gradnji kapele u Ludbregu i štovanja Predragocjene krvi Isusove,²⁰ uvijek iz vjere siguran: »Došlo što mu drago, pobijedit će Bog!«²¹ ili: »Jer što god došlo, konačna pobjeda bit će Božja!«²²

Bitna sastavnica Stepinčeve teologije povijesti jest njegovo silno pouzdanje u *Božju providnost*. Preteška ratna događanja diljem svijeta,²³ jačaju njegovu vjeru u providnost Božju, te on poručuje: »Samo luda može posumnjati, da li Bog ima još kakav udio u zbivanjima na ovome svijetu. Jer vjerman kršćanin znade da nema veličine na ovome svijetu pred kojom bi strepio Gospod Bog, niti sitnice koja bi izmakla oku Njegovu, niti skrušena srca, kojemu se ne bi htio smilovati, niti zločina, koji ne bi mogao kazniti.«²⁴ Tako duboko vjernički okrenut Bogu, unatoč svemu, nikada nije prihvaćao pesimizam kao životnu opciju te će ustvrditi: »Vjerovati u Boga i biti pesimist, to je protuslovlje.«²⁵ To mu nije mogla dopustiti niti neslomljiva nada u život vječni, kojega je svim srcem iščekivao.

---

ovom bolnom operacijom, da čovječanstvo spasi od potpune propasti.« *Vratimo se natrag k istini!* (Propovijed u katedrali na Staru godinu, 31. prosinca 1944.), u: Propovijedi, str. 248.

¹⁸ *Istrijebimo psovku iz hrvatskog naroda! ...*, u: Propovijedi, str. 228.

¹⁹ *Crkva je čuvarica božanskih istina!* (Propovijed na blagdan Krista Kralja u prvostolnoj crkvi prigodom zavjeta Zagrebačke nadbiskupije, u Zagrebu, 29. listopada 1944.), u: Propovijedi, str. 236–237. U tom smislu valja razumjeti Stepinčevo nastojanje oko iskorjenjivanja različitih poroka iz hrvatskoga naroda, osobito psovke. Usp. *Psovka je crna nezahvalnost prema Bogu i pusta zloba i velika narodna nesreća!* (Propovijed u katedrali prigodom početka kampanje protiv kletve, za vrijeme adoracije, 2. veljače 1944.), u: Propovijedi, str. 189–191; *Istrijebimo psovku iz hrvatskog naroda! ...*, u: Propovijedi, str. 226–228; *Psovač svojim zapaljenim jezikom ubija vlastitu dušu!* (Propovijed u katedrali prigodom završetka tjedna protiv psovke, 5. studenoga 1944.), u: Propovijedi, str. 243–245.

²⁰ Usp. isto, str. 236–239.

²¹ *»Humiliamini igitur sub potenti manu Dei!«* (1 Pt 5,6). (Govor na Staru godinu 1940.), u: Propovijedi, str. 5.

²² *Što god došlo, konačna pobjeda bit će Božja!* (Propovijed na euharistijskom slavlju križarske mladeži, u kapeli sv. Stjepana u Nadbiskupskom dvoru, sudionicima taborovanja u Nadbiskupskom vrtu u Zagrebu, od 6. do 16. kolovoza 1943.), u: Propovijedi, str. 169.

²³ »Mi smo danas svjedoci najvećih zbivanja na zemlji. Svjedoci, kad su se uhvatile u koštac milijunske vojske kao nikada do sada. Svjedoci, kad svijetu prijete pogibelj, da nestane svakog traga kršćanskoj civilizaciji. Svjedoci, kad se malo njih raduje, ali mnogo njih plače i uzdiše. Svjedoci, kad su milijuni posumnjali, postoji li još uopće neko biće, koje vodi brigu o ovome svijetu i njegovim bijednim stanovnicima.« *Mali Isuse i veliki Bože, umnoži nam vjeru i ufanje!* (Propovijed u katedrali, na Božić, 25. prosinca 1941.), u: Propovijedi, str. 77.

²⁴ Isto.

Stepinac je čovjek nepovjerenja prema bilo kojem sustavu stvorenu po čovjeku: filozofskom, političkom, gospodarskom, jer u njima zamjećuje snažnu težnju za raskidom svake veze s Bogom te oni stoga vode u propast. U čestim raščlambama svijeta, koje susrećemo u njegovim propovijedima i govorima, pronicući događaje očima vjere, donosio je proročke zaključke: »Pokušaj gradnje babilonskog tornja mnogo se je puta ponovio u historiji svijeta. Ali svaki pokušaj svršio je upravo onako, kao što je završio i prvi, jer se kušalo graditi bez Boga. Svršio je pometnjom jezika, rasulom i sramotom. (...) Koliko smo se naslušali pričanja o spasonosnim, rasističkim teorijama? O socijalnoj pravdi, koju tobože donosi sa sobom komunizam? A danas evo na Staru godinu, godinu hiljadu devetsto i četrdesetu, gledajući pred sobom novi babilonski toranj, gledamo istodobno i pometnju jezika, pometnju dobra i zla, gledamo rasulo i očaj. Čovječanstvo je htjelo graditi bez Boga i protiv Boga. I sada evo ima prilike, uzdišući pod strahotama rata, da iskusi što znači opomena Gospodnja: *'Scito et vide quia malum et amarum est reliquisse te Dominum et Deum tuum!* – Znaj i vidi kako je gorko što si ostavio Gospodina Boga svoga!»²⁶

3. Molitelj

Razumljivo je da je osobi takvoga uvjerenja *molitva* bila središnji posao života. A što je o njoj mislio, više puta je izrekao. Govoreći vjernicima u crkvi Kraljice sv. krunice u Zagrebu, tvrdi: »A ako je ista istina, ono je istina, htio svijet ili ne htio, da smo mi bez molitve osuđeni na propast. Molitva je jedina moć pred kojom se Bog sagiblje, rekao je već Tertulijan (De orat. c. 29). A da bez Boga ne možemo ništa, da ne možemo ništa upravo ništa u ovim prežalosnim vremenima, to ne uviđa samo ludak.«²⁷ I potom poziva: »Vratite se starim, lijepim i korisnim kršćanskim običajima. Ali što velim običajima. Molitva nije samo običaj, koji nam je stavljen na volju. Ne! Molitva je krvava nužda našega života. Bez nje smo propali, po njoj smo sigurno spašeni.«²⁸ Hrvatskim iseljenicima snažno će preporučiti: »Ne zaboravite u prvom redu molitve. (...) Ogladajte se dakle svaki dan u svetoj molitvi sa Njim, Ocem nebeskim, koji Vam je bolji nego ikoja zemaljska mati, pouzdaniji nego ikoji prijatelj i koji može pomoći, gdje nitko drugi ne može pomoći. Veliko nam je milosrđe iskazao Bog, kad na svakom mjestu prima skrušene molitve svoje djece.«²⁹

U dobrom prokušanom katoličkom iskustvu Stepinac povezuje molitvu s *radom*. Prigodom blagoslova Doma hrvatskog radiše u Zagrebu progovoriti će o kamenu mudraca, koji

²⁵ *Protuslovlje je vjerovati u Boga i biti pesimist! (Iz govora mladeži godine 1944.)*, u: Propovijedi, str. 198.

²⁶ »*Humiliamini igitur ...*«, u: Propovijedi, str. 3–4. Usp. Isto, str. 33, 36, 48, 70, 77, 81–82, 192, itd.

²⁷ »*Krunica je naša snaga i naša utjeha! (Propovijed u crkvi Gospine krunice, kod oo. dominikanaca u Maksimiru, 7. listopada 1945.)*, u: Propovijedi, str. 234. Govoreći zagrebačkim katehetima, uvjerava ih: »Zar nije to nešto divnoga, draga gospodo i braćo kateheti, da mi katolički svećenici imademo uvijek u ruci sredstvo, kojemu se ništa ne može oprijeti, ako hoćemo da nešto postignemo. To sredstvo je sveta molitva.« »*Od nas će se tražiti možda i krvava žrtva!*« (Nagovor zagrebačkim katehetima prigodom početka školske godine, 26. rujna 1943.), u: Propovijedi, str. 174.

²⁸ *Krunica je naša snaga i utjeha ...*, u: Propovijedi, str. 235.

²⁹ *Nema većeg domoljublja od čista, poštena i čestita života! (Božićna poruka hrvatskim radnicima i radnicama u Njemačkoj, Zagreb, 27. studenoga 1941.)*, u: Propovijedi, str. 59–60. Stepinac hrvatskim iseljenicima u svom govoru niže mnoge biblijske molitlje i uslišanja njihove molitve, da ih potakne na pouzdanu molitvu.

na svojoj gornjoj strani ima natpis – molitva, a na donjoj – rad. »Molitva i rad, to je jedini kamen mudraca koji je Bog stavio čovječanstvu i svakom pojedinom čovjeku u ruke.«³⁰ Najžu povezanost molitve i rada izvodi iz Isusove riječi »Bez mene ne možete ništa učiniti« (Iv 15,5), te ako čovjek želi u bilo čemu uspjeti, mora to izmoliti. Premda Stepinac ne promatra rad u svjetlu stvaranja kao čovjekovo sustvarateljsko djelo s Bogom, nego radije kao kaznu nakon pada u raju zemaljskom, on ne izostavlja istaknuti njegovu kristološku vrijednost: »Ali ga je (rad, op. p.) oplemenio svojim primjerom najuzvišeni radnik svijeta, Sin Božji Isus Krist, kad je kao drvodjelja, pod vodstvom sv. Josipa, zarađivao kruh svagdanji.«³¹ Stoga pošten rad, povezan s molitvom, donosi blagoslov za vremeniti i vječni život. Ako se rad odvoji od molitve, postaje sam sebi svrhom te Stepinac primjećuje: »Koliko god Katolička crkva cijeni rad, toliko je opet daleko od toga da bi slijedila zablude našega vremena, koje su od rada stvorile idol, smatrajući da je on sam izvor svemu blagostanju i dovoljan da usreći čovjeka sam po sebi. Ne! (...) Što se bez Boga stvori i stekne, slično je jabuci, u koju se odmah u zametku uvalio crv. Izgleda da miruje, ali ju ipak konačno izgrize, te pada sa stabla bez koristi.«³²

4. Vjeran Crkvi

U red stvarnosti kojoj Stepinac pristupa kao jednoj od najvećih svetinja nakon Boga jest *Crkva*. Ona je za Stepinca božanska ustanova te će reći da smo svi upućeni »na beskompromisnu vjernost i odanost instituciji, koja je djelo Božje i koja imade za sobom obećanje nesavladivog Boga: 'I vrata paklena neće je nadvladati!' (Mt 16,18)«.³³ Ustaje protiv onih koji u duhu indiferentizma i nazovi progresa gledaju u Crkvi jednostavno čistu ljudsku ustanovu. Ponovit će sa svim žarom apologete mladim katoličkim akademiciarima: »Trebam li vam možda dokazivati da je Crkva katolička djelo Božje, kad znamo da je Isus Krist ne samo osnovao nego i dao apsolutno jamstvo svojim apostolima: 'I evo ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta'. (Mt 28,20). Trebam li vam možda dokazivati, da je Crkva katolička neprevarljiva učiteljica života, kad je u njezinoj glavi svetomu Petru i njegovim nasljednicima zajamčio Krist: 'Ti si Petar i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati!' (Mt 16,18). Trebam li vam možda dokazivati da je ona nepo-

³⁰ *Kamen mudraca. (Nagovor prigodom blagoslova »Doma Hrvatskog radiše« u Zagrebu, 28. prosinca 1941.), u: Propovijedi, str. 79.*

³¹ Isto. Podsjećajući zagrebačke katehete da je »rad za Boga naša najveća čast, rad za Boga naša je prva dužnost!«, daje im za uzor sv. Pavla a potom i samoga Isusa Krista, tvrdeći za njega: »Htio je da svojim primjerom naš rad oplemeni i posveti.« *«Exemplum dedi vobis ut quemadmodum ego feci ita et vos faciatis!« (Iv 13,15). Nastavio je svoj neumorni rad propovijedanjem evanđelja, da posljednju propovijed održi na križu, kad je umirao. »Današnja vremena iziskuju požrtvovan rad!« (Nagovor prigodom plenarnog sastanka zagrebačkih kateheta, 7. prosinca 1941.), u: Propovijedi, str. 71. Učenice pak Domaćinske škole uvjerava da je »rad časna stvar! Jer što može biti časnije od onoga što je sam Sin Božji svojim primjerom i svojim naukom posvetio.« *Prava vrijednost rada. (Propovijed učenicama Domaćinske škole u Zagrebu, prigodom blagdana sv. Obitelji, 1943.), u: Propovijedi, str. 144.**

³² Isto, str. 145.

³³ *Beskompromisna vjernost Bogu i Crkvi Kristovoj. (Govor katoličkim akademiciarima i akademickama, na završetku uskršnjih konferencija, potkraj ožujka 1941.), u: Propovijedi, str. 19.*

bjediva, kad ju je njezin osnivač Isus Krist osnovao na pećini, koju 'ni vrata paklena neće nadvladati'.³⁴ Snažnim apologetskim načinom Stepinac brani Crkvu od nasrtaja različitih protivnika tijekom povijesti i pita: »Gdje su sve te umišljene veličine unatrag dvije hiljade godina, koje su se digle protiv Crkve Božje? Počevši od rimskih krvožednih cezara, pa dalje preko Julijana Apostata, do novih Nerona našega vremena, ostala je samo žalosna uspomena na njih. A Crkva Božja i danas stoji sa svojim poglavarom Svetim Ocem čvrsta i nepokolebiva, da preživi i nadživi sve, dok se ne pojavi Onaj, koji će suditi svima živima i mrtvima, Isus Krist!«³⁵

Ako se ove tvrdnje u prvi mah ponekome mogu učiniti trijumfalističkima, valja istaknuti da Stepinac zna i za slabosti ljudi Crkve, osobito svećenika i redovnika, koje Crkvu nukaju na kajanje i pozivaju na trajno obraćanje Bogu.³⁶

Pripadnost Crkvi povezana je za Stepinca sa sasma određenim načinom života, putem kojeg se očituje vjernost toj istoj Crkvi. Sa zalošću će ustvrditi da postoje i oni koji su izdali Crkvu, koji su prema njoj hladni i ravnodušni. »Kako bijedno izgledaju mnogi današnji katolici u usporedbi s onima iz prvih kršćanskih vremena. Pogledajte mnoge današnje katolike. Nismo samo jednom čuli i bili svjedoci, kad su zbog sitnice otpali od vjere i Crkve.«³⁷ On radi toga moli bl. Marka Križevčanina da nam isprosi »milost od Boga, da upravo u ovim žalosnim i teškim vremenima što ih proživljava čovječanstvo, svetu Crkvu katoličku, koju je Isus Krist osnovao, iskreno ljubimo, za nju, ako ureba, i trpimo, za nju, ako bi ikada urebalo, i umremo.«³⁸ Crkva zaslužuje čovjekovu vjernost jer je ona Kristova stvarnost, tako da »iznevjeriti se Crkvi znači zatajiti Krista, a zatajiti Krista znači izgubiti sve, i tijelo i dušu. (...) Ako hoćemo spasiti dušu, moramo ostati vjerni Bogu i Crkvi njegovoj pod svaku cijenu, pa i uz cijenu vlastitog života.«³⁹ Promatrajući Crkvu kao Krista na djelu u našoj povijesti, Stepinac će uskliknuti da »veličajnije organizacije od Crkve niti je bilo niti će ikada biti na ovoj zemlji.«⁴⁰ Svoju vjeru u nerazorivost i trajnost Crkve Stepinac izražava na različite načine. Tako primjerice veli: »Svi pokušaji svijeta, da razore djelo Isusa Krista, Crkvu Njegovu, nisu drugo nego manje ili više pokušaji komedijanata, koji svršavaju tragedijom onih, koji ne znaju razlikovati Božje i ljudsko djelo.«⁴¹

³⁴ Isto, str. 21.

³⁵ Isto.

³⁶ Usp. govore katehetama i redovnicama npr. *Današnja vremena traže poztvovon rud!* (Nagovor prigodom plenarnog sastanka zagrebačkih kateheta, 7. prosinca 1941.), u: Propovijedi, str. 70–72. *Ako čovjek duhovno ne napreduje, natražuje!* (Nagovor sestrama milosrdnicama u Kući matici u Zagrebu, 24. rujna 1944.), u: Propovijedi, str. 231.

³⁷ *Blaženi Marko Križevčanin, isprosi nam milost, da Crkvu Kristovu iskreno ljubimo, za nju trpimo i umremo!* (Govor prigodom blagoslova nove župne crkve bl. Marka Križevčanina u Zagrebu, 21. prosinca 1941.), u: Propovijedi, str. 74.

³⁸ Isto, str. 73.

³⁹ Isto, str. 75.

⁴⁰ »Ti si Petar, i na toj stijeni sagrađit ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati!« (Mt 16,18). (Govor u katedrali, na svetkovinu sv. Petra apostola, 29. lipnja 1942.), u: Propovijedi, str. 115.

⁴¹ »I ne budi nevjeran nego vjeran!« (Iv 20,27). (Propovijed na Petrovo u crkvi sv. Blaža, 29. lipnja 1941., prigodom blagoslova temeljnog kamena Katoličkog doma), u: Propovijedi, str. 31.

5. Vjeran papinstvu

Jednako tako za Stepinca je *papinstvo* predmet vjere. Za njega je ono »ne ljudska nego Božja institucija«,⁴² »veličajna Božja institucija na zemlji«.⁴³ Argument mu je klasični svetopisamski, kojeg je rabila tradicionalna teologija a dogmatski formulirao I. vatikanski sabor: »Papinstvo je, rekoh, Božja institucija! Jer riječi: 'Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju, i vrata paklena neće je nadvladati. I tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga. I što god svežeš na zemlji bit će svezano i na nebesima i što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima' (Mt 16,18-19), te riječi nije izrekao ni Cezar August, ni Aleksandar Veliki, ni Platon, ni Ciceron, nego Isus Krist, Sin Boga živoga, kojemu je 'dana sva vlast i na nebu i na zemlji' (Mt 28,18). A za Kristove riječi stoji pisano danas i uvijek: 'Nebo i zemlja će proći, ali riječi moje neće nikada proći!' (Mt 24,35). Ono pak što je Isus Krist obećao, to je i učinio nakon svoga slavnog uskrsnuća predavši sv. Petru i njegovim nasljednicima svu vlast u Crkvi govoreći: 'Pasi jaganjce moje, pasi ovce moje!' (Iv 21,15-17).«⁴⁴ Kao Božja ustanova papinstvo je za Stepinca trajno i nepobjedivo: »Ako je dakle papinstvo, kao što jest, Božja a ne ljudska institucija, zar nije najveća luda onaj, koji bi o tu od Krista postavljenu pećinu udario glavom u nadi, da će srušiti pećinu?«⁴⁵

Premda Stepinac ostaje čvrsto na stajalištima klasične ponajprije juridičke teologije o trostrukoj Petrovoj, odnosno papinskoj vlasti: upravnoj, sudačkoj i učiteljskoj, on u govoru o izboru Šimuna, jednostavnog galilejskog ribara, za prvaka apostolskoga, naznačuje sakramentalnu dimenziju papinske službe, ukoliko se Isus Krist služi Petrovom osobom i kroz nju djeluje u korist svoje Crkve. Stepinac rabi uobičajenu terminologiju za papu kao »namjesnika Kristova na zemlji«,⁴⁶ ali o njemu govori i kao o zastupniku Kristovu: »Papa vrši u crkvi vrhovnu učiteljsku vlast. On je kao živi i pravi zastupnik Isusa Krista na zemlji ovlašten, da bude vrhovni i nepogriješivi tumač i učitelj u stvarima vjere i morala.«⁴⁷ Utoliko je Crkva nezamisliva bez pape te ujedno papinstvo zaslužuje kršćaninovu potpunu vjernost: »Govoriti dalje o Crkvi Kristovoj bez sv. Petra, znači Boga nazvati lašcem. (...) ili ćemo ostati vjerni sv. Petru i spasiti duše naše, ili ćemo se iznevjeriti i onda otpasti.«⁴⁸

⁴² »Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju ...«, u: Propovijedi, str. 115.

⁴³ »I ne budi nevjeran nego vjeran!« (Iv 20,27). (Propovijed na Petrovo u crkvi sv. Blaža, 29. lipnja 1941., prigodom blagoslova temeljnog kamena Katoličkog doma), u: Propovijedi, str. 29.

⁴⁴ »Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju ...«, u: Propovijedi, str. 116. Stepinac se glede sadržaja vjere o papinstvu izričito poziva na I. vatikanski sabor. Usp. »I ti obrativši se, utvrdi braću svoju!« (Lk 22,32). (Propovijed u katedrali prigodom obljetnice krunidbe Pape Pia XII., 14. ožujka 1943.), u: Propovijedi, str. 146.

⁴⁵ Isto, str. 117.

⁴⁶ Usp. Mrznja je uzrok nesrećama i nevoljama u svijetu! (Propovijed djeci i učenicima pučkih škola prigodom sv. mise za mir u svijetu, kod franjevača u Vrhanićevoj ulici, 13. svibnja 1943.), u: Propovijedi, str. 160, gdje govori za papu Pija XII. da je »živi Namjesnik Gospodina Isusa Krista na zemlji«. Usp. također »I ti obrativši se, utvrdi braću svoju!« (Lk 22,32) ..., u: Propovijedi, str. 149.

⁴⁷ Isto, str. 116.

⁴⁸ Budimo vjerni svetome Petru i njegovim nasljednicima. (Propovijed u katedrali na svetkovinu sv. Petra, 29. lipnja 1945.), u: Propovijedi, str. 264.

Stepinac na različite načine i u različitim prigodama iskazuje svoju osobnu vjernost papi. Vjeran je i pun poštovanja prema papi ponajprije radi njegove službe u Crkvi kao nasljednik sv. Petra i nositelj božanskoga prava. Ali ne manje i radi njegova čudorednog značenja za cijelo čovječanstvo, koje se posvjedočilo posebice tijekom II. svjetskog rata, kada je hrabro dizao glas u obranu prava svakog čovjeka i naroda. Tako će Stepinac izjaviti: »Ako biste me upitali, u čemu baš danas gledamo ogromnu vrijednost papinstva za ljudski rod, onda bismo odgovorili i u onom, što se danas gazi nogama manje više po čitavom svijetu, a to je obrana dostojanstva ljudske osobe, obrana prava obitelji, obrana malenih i slabih naroda.«⁴⁹ U papinstvu je Stepinac našao potporu za svoje vlastite neustrašive nastupe u prilog ljudskih prava. On se ne ustručava javno objaviti da ne želi tražiti nikakvih savjeta za svoje pastirsko djelovanje od političara, nego »kod onoga, koga je Bog postavio vrhovnim učiteljem vjere i morala, kod sv. Oca«.⁵⁰ U papinstvu, a posebice u Piju XII., vidio je trajnog zaštitnika malih naroda,⁵¹ pa tako i hrvatskoga. S osobitom osjetljivošću odnosit će se prema napadima na Svetu Stolicu iz nekih onodobnih političkih krugova i ustajati u obranu povijesne istine o vezama Hrvata i papinstva. Tako će u jednoj propovijedi reći: »Već dulje vremena čuju se prigovori, kao da je Sveta Stolica neprijateljski raspoložena prema hrvatskom narodu. Tu krivu tvrdnju i klevetu obara stoljećima potvrđena povijesna činjenica, da je hrvatski narod baš u rimskim papama imao svoje najbolje, a često i jedine prijatelje. Te laži opovrgava osjećaj i briga današnjeg Svetog oca pape Pija XII., kojim On prati naš narod i domovinu. O tom mogu uz ostale hrvatske biskupe svjedočiti sigurno i ja osobno. Stoga je najveće nerodoljubno djelo prema hrvatskom narodu, kad se osobno kao i prije sa strane nekih sinova toga naroda nastoji oslabiti čvrsta veza našega naroda s nepobjedivom pećinom Petrovom. To nastojanje nema korijena u našem narodnom duhu, ono je njemu tuđe, a dolazi izvana, i ne može nikako biti od koristi, makar tko tvrdio protivno. (...) Hrvatski su biskupi prije tri godine zajedničkom skupnom poslanicom upo-

⁴⁹ »I ti obrativši se, utvrdi braću svoju!« (Lk 22,32) ..., u: Propovijedi, str. 147. Svoje uvjerenje o velikoj ulozi papinstva, ne samo za kršćanski svijet nego za cijelo čovječanstvo, Stepinac će neumorno isticati osobito u svojim propovijedima za Papin dan. Tako 11. ožujka 1945. tvrdi: »I uzalud ćete kroz dugu povijest čovječanstva tražiti bilo pojedince bilo institucije, koje bi toliko učinile za poštivanje čovječje ličnosti i ljudskog dostojanstva, koliko božanska institucija papinstva. A za današnjeg pape Pia XII. možemo reći da je sjajna zvijezda na tamnom obzoru čovječanstva, koja u tmimi razbuktalih strasti ne prestaje svijetliti, te riječju i djelom pokazivati, da je svaki ljudski individuuum, bez obzira kojoj rasi, narodu, staležu, dobi ili spolu pripada, neumrla slika jednog te istog modela, Boga Stvoritelja, i prema tome svaki ljudski individuuum imade svoja neotuđiva prava, kojih mu nijedna ljudska vlast ne smije oduzeti. A koliko vrijedi ljudska ličnost u sustavima, koji se blatom nabacuju na Crkvu i njezinog predstavnika Svetog Oca, koliko vrijedi čovjek u poretku, koji ne računa s Bogom, to prepuštam vama, dragi slušatelji, da prosudite sami.« »Papinstvo je Božanska ustanova!« (Propovijed u prvostolnoj crkvi prigodom Papina dana, 11. ožujka 1945.), u: Propovijedi, str. 254. Usp. također »Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju ...«, u: Propovijedi, str. 117.

⁵⁰ Pomoćnice kršćana, moli za nas! (Propovijed prigodom zagrebačkog hodočašća u Mariji Bistrici, početkom srpnja 1942.), u: Propovijedi, str. 122.

⁵¹ »Makar (Pio XII. op. a.) nema nikakve fizičke sile na raspolaganju, diže svoj glas na obranu slabih i malenih. (...) Mislim, dragi slušači, da vam ne trebam tumačiti tko je istinski zaštitnik slabih i malenih naroda. Imate zdrave oči i ogledajte se svijetom, da li su mali narodi sigurniji za svoju slobodu i nezavisnost u poretku koji se osniva na nauči Crkve i njezinih vrhovnih predstavnika, ili na poretku, koji se osniva na načelu pesnice.« »Papinstvo je Božanska ustanova!« ..., u: Propovijedi, str. 255. Usp. također: »I ti obrativši se, utvrdi braću svoju« (Lk 23,32) ..., u: Propovijedi, str. 148.

zorili hrvatski narod na njegov najveći narodni jubilej, 1300-godišnjicu njegovih prvih veza sa Svetom Stolicom i rekli mu otvoreno i javno, da samo Svetoj Stolici može zahvaliti svoj opstanak, da će samo preko nje naći svoj vječni spas.«⁵² Kad s nastupom komunističkih vlasti bude osjetio da one žele odvojiti Katoličku crkvu u Hrvatskoj od Svete Stolice i papinstva, ustrajat će na tome da nitko s tim vlastima ne može o Crkvi i njezinu životu pregovarati, osim Svete Stolice: »Niti ja, niti episkopat nismo stranka za načelno sporazumijevanje, nego državna vlast i Sveta Stolica.«⁵³

Dodajmo k tome i jedan naoko neznatan podatak, koji na svoj način svjedoči o Stepinčevoj nepodijeljenoj vjernosti Svetoj Stolici. Naime, otvorenje Dijecezanskog muzeja u Zagrebu on shvaća također kao odgovor na »neprestani poticaj Svete Stolice, koja nikad nije prestala davati korisnih savjeta za čuvanje umjetničkih vrijednosti.«⁵⁴

6. Branitelj ljudskih prava

Posebno dragocjen izraz Stepinčeve vjere jest njegovo zauzimanje za *ljudska prava*. Ono njegovom liku daje jedinstvenost u ratnom okruženju, jer su bili rijetki ljudi koji su poput njega s tolikom snagom neustrašivo javno nastupali za obranu dostojanstva čovjeka. Valja i ovdje istaknuti da to djelovanje Stepinčevo nema drugog pokretačkog motiva, nego njegovu vjeru i silno pouzdanje u Boga.

S pravom se može govoriti o Stepinčevoj *teološkoj antropologiji*, koju razvija u svojim propovijedima. No, ne želi u njoj govoriti samo kršćanima nego iskustvenim putem progovara o dostojanstvu i pravima svake ljudske osobe i onima koji nisu vjernici. On tvrdi da »je jedna od najtežih zabluda našega vremena, da je vrijednost ljudske osobe spala na ništa« i da se »s padom dostojanstva ljudske osobe, s padom vrijednosti čovjeka, ne može pomiriti nijedan normalni ljudski mozak. Jer bez obzira, da li vjeruje ili ne vjeruje u osobnoga Boga, svaki, pa i onaj poklonik najluđeg materijalističkog naziranja na svijet, osjeća u dubini svoje duše i ispovijeda to čitavim svojim životom, da on nije i ne može biti isto što i njegov pas, da on nije i ne može biti isto što i kotačić u jednoj mašini, da on nije i ne može biti isto što i mjehurić saponice. (...) Svaki, pa i onaj poklonik najluđeg materijalizma, i onda kad najviše grmi protiv Boga, osjeća u dubini svoje duše značenje riječi – *ad maiora natus sum* – ja sam ipak stvoren za nešto više!«⁵⁵

Stepinčeva antropologija ima svoje teološko utemeljenje u Bogu Stvoritelju svih ljudi. Po tome što je Božji tvor, svaki čovjek ima svoje izvorno dostojanstvo i temeljnu jednakost sa svim ljudima. Reći će: »Svaki (...) čovjek, bez obzira kojoj rasi ili naciji pripadao, bez obzira da li je svršio sveučilište u kojem kulturnom središtu Europe ili ide u lov za hranom u prašumama Afrike, svaki od njih jednako nosi u sebi pečat Boga Stvoritelja i imade svoja

⁵² »Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju ...«, u: Propovijedi, str. 118–119.

⁵³ *Za Krista smo spremni umirati!* (Govor na sudu, 3. listopada 1946.), u: Propovijedi, str. 287.

⁵⁴ *Prava umjetnost privodi duše k Bogu!* (Govor na svečanom otvorenju Dijecezanskog muzeja u Zagrebu, 8. studenoga 1942.), u: Propovijedi, str. 134.

⁵⁵ »I ti obrativši se, utvrdi braću svoju!« (Lk 22,32) ..., u: Propovijedi, str. 147.

neotuđiva prava, kojih mu ne smije oteti ili ograničiti samovoljno nijedna ljudska vlast.«⁵⁶ Taj pečat Boga Stvoritelja u svakom čovjeku za Stepinca je besmrtna duša, koja čovjeka stavlja u središte svega stvorenoga: »I ta ljudska ličnost, koju je ovo naše moderno doba degradiralo na mir roba stvorovima, ima opet postati centrom oko kojega se okreće sve stvoreno prema planu određenom od Stvoritelja svijeta. Jer najzadnja ljudska ličnost, zvala se kako mu drago i pripadala kojoj mu drago rasi ili narodu, nosi na sebi utisnut pečat Boga živoga, neumrlu dušu.«⁵⁷ Iz tih razloga Stepinac se zauzimao također za dostojanstvo žene,⁵⁸ za pravo roditelja, kao mandatar Boga Stvoritelja, na odgoj vlastite djece,⁵⁹ za ljubav prema bližnjemu – a to je svaki čovjek.⁶⁰ Pozivao je na takav odnos prema svakom čovjeku, u kojem će biti isključen i sam prezir: »Jer tko bi se usudio da s prezirom ili omalovažavanjem gleda onoga, koji je živa slika Boga, a to je svaki čovjek, to su svi ljudi bez razlike«.⁶¹

Kad vlasti Nezavisne Države Hrvatske budu počele provoditi posebne mjere prema mješovitim brakovima sa Židovima ili Srbima, Stepinac će bez oklijevanja ustati u obranu njihovih prava i dignuti glas u prilog poštivanja obiteljskog svetišta. Ljudi su mu se s raznih strana počeli obraćati u tom pitanju te on protestira kod onodobnih vlasti ali će i javno progovoriti u propovijedi: »Mi smo prošli tjedan imali više puta prilike da gledamo te suze i da slušamo uzdahe i ozbiljnih muževa i vapaje bespomoćnih žena, kojima prijeti (...) pogibelj samo zato, jer se njihovo obiteljsko svetište ne poklapa s teorijama rasizma. Mi kao predstavnici Crkve nismo mogli ni smjeli šutjeti, a da ne zatajimo svoje službe, već smo morali ponoviti riječi samoga Isusa Krista: 'Što je Bog sastavio čovjek neka ne rastavlja!' (Mt 19,6). A danas to kažemo i javno! Nitko ne poriče prava svjetovne vlasti, da kazni zločine, koji se dokažu. Ima na to pravo i dužnost. Ali nitko ne daje pravo ljudskoj vlasti da dira u svetost obitelji ili braka, koji je sklopljen na temelju naravnog i pozitivnog Božjeg prava.«⁶²

Osim teoloških argumenata, kojima se Stepinac služi ustajući protiv progona Srba i Židova, on će tadašnjim vlastima dozvati u pamet i oportunistički razlog, zbog kojeg bi trebali

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ »Ti Kriste Kralj si vjekova, Ti vladar sviju naroda. Ti sudac si jedincati, svih umova i srdaca!« (Propovijed u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj, na svetkovinu Krista Kralja, 25. listopada 1942.), u: Propovijedi, str. 130.

⁵⁸ Usp. *Prava vrijednost rada ...*, u: Propovijedi, str. 144, gdje sa stanovitim suzdržanošću govori o dostojanstvu žena koje uzeše puške na rame pod titulom »drugarice« i vojuju u šumi. Uzdižući dostojanstvo i vrijednost žene kao domaćice, Stepinac će primijetiti: »Nije tako sa domaćicom, ako se uopće može dati ime domaćice ženi, koja je prezrela Boga, svoju stidljivost i pošten rad. To je specijalni tip komunističke žene, ali ujedno i tip nakaze od žene. Odratna je Bogu ali je odratna i poštenim ljudima.« »Mulierem fortem qui inveniet?« (Izr 31,10). (Govor djevojkama Domaćinske škole u Zagrebu, prigodom sv. mise na dan sv. Obitelji, 11. siječnja 1942.), u: Propovijedi, str. 92.

⁵⁹ Usp. *Omladina u pripravi za život. (Govor preparandistima prigodom hlagoslova oltarne slike sv. Alojzija, 23. ožujka 1943.)*, u: Propovijedi, str. 15.

⁶⁰ Usp. *Isuse, Kralju srdaca, smiluj nam se!* (Propovijed u stolnoj crkvi, na blagdan Krista Kralja, 26. listopada 1941.), u: Propovijedi, str. 43.

⁶¹ *Gajite strahopočitanje pred Bogom, pred bližnjim i pred samim sobom!* (Nagovor pitomcima vojne akademije u crkvi sv. Antuna u Zagrebu, 31. listopada 1941.), u: Propovijedi, str. 46.

⁶² »I ti obrativši se, utvrdi braću svoju!« (Lk 22,32) ..., u: Propovijedi, str. 148.

odustati od progona. Naime, smatrao je, da se tako mnogi od proganjanih silom tjeraju u red protivnika hrvatske države, a trebalo bi ih pridobiti za prihvaćanje te iste države. Stepinac i u tom pogledu ima jasnu riječ: »Bilo bi svakako promašeno misliti, da će Katolička Crkva ikada odobriti mjere, koje diraju osnovna prava čovjeka.«⁶³

Kako je razvidno, Stepinac iz teologije stvaranja izvodi, ne samo jednakost sviju ljudi nego i svih naroda i rasa. On će neumorno ponavljati stajalište Katoličke crkve o narodima i rasama. Ustvrdit će »da svi narodi i rase potječu od Boga. Stvarno postoji samo jedna rasa, a to je Božja rasa. Njezin rodni list je u knjizi Postanka, kad je Božja ruka iz gliba zemaljskoga sazдалa prvoga čovjeka i udahnila mu životni duh (Post 2,7).«⁶⁴ Raznolikost naroda kazuje o Božjoj veličini, svi oni služe Božjoj proslavi. Budući da je Bog tvorac svake rase i naroda, svi su obdareni pravima i dostojanstvom čovjeka, koje im nijedna vlast ne može zanižavati ili oduzeti. U vrijeme progona Srba i Židova u Hrvatskoj, Stepinac bez ikakve dvojbe ustaje u obranu njihovih prava. Reći će da je »Katolička Crkva uvijek osuđivala a i danas osuđuje svaku nepravdu i nasilje koje se počinja u ime klasnih, rasnih ili narodnosnih teorija« te opominje: »Ako se budu na laku ruku primjenjivali principi rasnih teorija, koje nemaju temelja, da li uopće postoji za bilo koji narod još kakva sigurnost na zemlji? Crkva je katolička (...) imala odvažnosti da kaže mušku riječ u obrani naših hrvatskih prava, čak i okrunjenim glavama. Ali, ona bi se iznevjerila svojoj zadaći kad ne bi s istom dosljednošću dizala i danas glas na obranu sviju, koji se žale na nepravde, bez obzira kojoj rasi ili narodu pripadaju. Nitko nema pravo da na svoju ruku ubija ili na koji mu drago način oštećuje pripadnike drugih rasa ili narodnosti.«⁶⁵ Onima kojima je Katolička crkva bila za sve kriva te su je optuživali i zbog rasizma, Stepinac će javno odgovoriti da je stajalište Katoličke crkve u tom pogledu »kratko i jasno. Katolička crkva ne pozna rasa koje gospoduju, i rasa koje robuju. Katolička Crkva pozna samo rase i narode kao tvorevine Božje, a ako koga više cijeni, to je onaj koji ima plemenitije srce, a ne jaču pesnicu. Za nju je čovjek jednako Crnac iz centralne Afrike kao i Europejac. Za nju je kralj kao čovjek u kraljevskoj palači upravo tako čovjek kao i zadnji siromah i ciganin pod šatorom. Ona među njima ne pozna bitne razlike kao čovjeka. Jedni i drugi imadu neumrlu dušu, jedan i drugi su istog kraljevskog podrijetla, vukući svoju lozu od Boga Stvoritelja. To je rasna nauka katoličke Crkve, a drugo su obična podmetanja.«⁶⁶ Pred činjenicom ubijanja nedužnih talaca, Stepinac se pokazuje dosljedno energičnim: »Sistem strijeljanja stotina talaca radi zločina, kojem se ne može otkriti krivca poganski je sistem, koji nije nikada urodio dobrim plodom niti može uroditi.«⁶⁷

⁶³ Isto, str. 148. Stepinac ovako obrazlaže: »Pridolazi i drugi razlog zašto to Crkva ne može učiniti. Zato što se takovim mjerama premnogi pojedinci tjeraju silom u red protivnika postojeće državne vlasti, jer ne mogu kraj najbolje volje podnijeti, da im njihove obitelji razaraju i uništavaju, dok oni savjesno vrše svoju dužnost prema domovini čak i na bojnome polju, da i ne govorim o tolikim drugim službama, gdje se trude, da budu vjerni i korisni građani zajednice, u kojoj žive.« Isto.

⁶⁴ »Ti Kriste Kralj si vjekova ...«, u: Propovijedi, str. 128.

⁶⁵ Isto, str. 128–129.

⁶⁶ »Rase i narodi su Božje tvorevine!« (Propovijed na završetku pokorničke procesije u Zagrebu, na svetkovinu Krista Kralja, dne 31. listopada 1943.), u: Propovijedi, str. 179.

⁶⁷ Isto.

U mnogo prilika Stepinac je intervenirao u korist proganjanih Židova ili Srba, bez ikakva uvjeta ili pitanja o njihovoj vjeri. Snažan antikomunist, ali kad treba intervenira također u prilog komunista.⁶⁸ Sam će ustvrditi: »Mi smo uvijek naglašavali u javnome životu principe vječnoga zakona Božjega bez obzira radi li se o Hrvatima, Srbima, Židovima, ciganima, katolicima, muslimanima, pravoslavnima ili kome drugome.«⁶⁹ Upravo radi zaštite pojedinih Srba Stepinac je prihvatio njihov prijelaz iz pravoslavlja u katolištvo, vođen tadašnjim unionističkim ekumenizmom, koji je jedinstvo Crkve poimao povratkom odijeljenih u djedovsku vjeru. Ali je i tu skrajnje osjetljiv za slobodu Pravoslavnih i kaže: »Bog nam je svjedok, da smo bili protivni svakom prisilnom stupanju u Katoličku Crkvu. (...) Neka bude ovdje javno rečeno, da je Crkva učinila sve što je u njezinoj moći, da tu svoju djecu (Srbe koji su prešli na katolištvo, op. p.) zaštiti, jer je ne vode nikakvi politički motivi nego briga za spasenje duša. Ako ih nažalost nismo uspjeli zaštititi, nije krivnja na Crkvi, nego na neodgovornim elementima, koji su se za počinjena zla protiv svih zakona i Božjih i ljudskih osvećivali na nevinim ljudima. Krivnja je na pojedincima, koje nije vodio razbor nego luda strast i nepromišljenost. Crkva će i ubuduće činiti sve što može za svoju djecu bez ikakve razlike, a i bez straha bilo s lijeva bilo s desna, jer zna da čini ono, što Bog i zakon njegov traži i nalaže.«⁷⁰ Stepinac je dobro znao za sva zla koja su s različitih strana bila nanesena kako pojedincima tako hrvatskom narodu u cijelosti ali je ostao dosljedan evanđeoskom razlikovanju čovjeka od njegova (zlo)djela te se usred ratne mržnje i osvetničke zasljepljenosti zauzimao i za ljubav prema neprijateljima. Iskusiivši osobno nepravdu, mržnju i osvetu kroz svoju osudu i zatvor, koji su mu dodijelile komunističke vlasti, on ne gaji prema njima osvetničke osjećaje nego praštanje i ljubav. Na toj crti on u svojoj »*Duhovnoj oporuci*« kaže: »Neka vas od ljubavi prema neprijateljima ne odvraća njihova zloća, jer je jedno čovjek, a drugo je njegova zloća. Kaže sv. Augustin: 'Čovjek je Božje stvorenje, a zloća je ljudsko djelo. Ljubi ono, što je Bog stvorio, a ne ono, što je čovjek uradio'.«⁷¹

7. Javni djelatnik

Stepinčeva vjernička načelnost odrazila se snažno i na području njegova izvancrkvenog javnog djelovanja. Valja odmah reći da na temelju njegovih govora i propovijedi on u javnom djelovanju nije političar nego vjernik. Zanima ga javni i politički život, ne zato što

⁶⁸ Postoje mnogi posvjedočeni slučajevi Stepinčeve uspješne intervencije u korist osuđenih Srba. Kao primjer spomenimo ovdje dopis dr. Josipa Jedlowskog, odvjetnika iz Zagreba, od 12. listopada 1942., sačuvan u arhivu Biskupske konferencije, do sada nepoznat, kojim moli Stepinca da se zauzme za skupinu na smrt osuđenih Srba. Stepinac je svojom rukom na spis dodao: »Intervenirao sam lično i smrtna im je kazna izmijenjena u kaznu tamnice tri godine. 13. X. 1942. Stepinac.« Zatim dalje na istom spisu Stepinac svojom rukom dodaje: »Isti su dan suđeni na smrt Vlado (17 godina) i Vera Kareš (17 godina) iz Bjelovara tobož kao komunisti. Intervenirao sam i obojica su pomilovani. Stepinac.« Znajući za Stepinčev načelni snažan antikomunizam, intervencije u prilog komunista još su dragocjenije za razumijevanje njegova lika.

⁶⁹ »*Rase i narodi su Božje tvorevine!*« ..., u: Propovijedi, str. 177.

⁷⁰ »*Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju* ...«, u: Propovijedi, str. 117.

⁷¹ A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal, II. popravljeno i prošireno izdanje*, Glas Koncila, Zagreb 1993., str. 757.

ima politički program ili rješenja – nego samo kao navjestitelja Isusa Krista i opće važećih normi deset zapovijedi Božjih. Sažet će taj stav lapidarno u izjavi: »Moja politika je bila uvijek i bit će ista: spasavati duše.«⁷² Kad se na sve strane govorilo o novom poretku u svijetu, on je smatrao potrebnim progovoriti o poretku kojeg zastupa Katolička crkva. Reći će: »Mi, osuđujući sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinjskih žuljeva, mi žaleći nevolje i boli sviju, koji danas nepravedno pate, odgovaramo ovako: Crkva je za onaj poredak, koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan ne na raspadljivom papiru nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga. Temelj je toga poretka Gospodin Bog, koji se ne gubi u paragrafima kao zemaljski zakonodavci, već je čitav poredak sažeo u deset riječi, deset zapovijedi Božjih. Bogu smo dužni dati čast i slavu, jer je naš Stvoritelj. Roditeljima, poglavarima i domovini ljubav, poslušnost i žrtvu, ako ureba.«⁷³ U drugim zgodama Stepinac će progovoriti o »kršćanskom poretku« za koji se on zauzima u Hrvatskoj i u svijetu.⁷⁴ Kao da zastupa neke vrste katoličkog integralizma. Tu sumnju moglo bi na svoj način podcrtati i Stepinčevo mišljenje da se javni život srozao i ide u rasulo zbog izbacivanja Isusa Krista iz javnosti, što je sročio u uzročno-posljedičnu tvrdnju »da u onoj mjeri, u kojoj je Krist, ugaoni kamen čovječanstva, podrivan iz zgrade ljudskog društva, da je u onoj istoj mjeri opadao i javni moral i poštenje.«⁷⁵ Ili još snažnije izraženo: »Sva ta prolivena krv (...) bila bi beskorisna ako se u temelje ljudskog društva ne bi opet uzidao ugaoni kamen svijeta Isus Krist, i njegovo Evanđelje ne bi priznalo kao jedino mjerodavna norma za uređenje ljudskog društva ...«.⁷⁶ »Ako naš hrvatski privatni i javni život krene tokom kršćanskim (...) samo tako može naša draga domovina imati sretnu budućnost.«⁷⁷ Valja reći da je daleko od Stepinca i pomisao da bi Crkva trebala preuzeti političku vlast, ili poduprijeti neku konkretnu političku stranku. Kad govori o kršćanskom poretku, nije to izraz njegove volje za vladanjem i moći u društvu, nego želje da evangelizira sav javni život. Ne dopušta politizaciju Crkve nego želi pokršćaniti politiku, a to je u skladu sa suvremenim duhom Katoličke crkve, izraženim na II. vatikanskom saboru. Stepinac će u tom smislu javno reći Poglavlniku: »Ona (Crkva, op. p.) progovara evo i danas, možda u najtežim vremenima ljudske povijesti. Ne zato, da daje savjete u čisto političkim stvarima, za koje nema poslanja od svog božanskog osnivača, te ne može stoga preuzimati za njih nikakve odgovornosti, nego

⁷² »Blazeni, koji su čista srca, jer će oni Boga gledati!« (Mt 5,8). (Propovijed u katedrali na Sve svete, 1. studenoga 1945.), u: Propovijedi, str. 274.

⁷³ »Rase i narodi su Božje tvorevine!« ..., u: Propovijedi, str. 179–180.

⁷⁴ Kad je komunistička vlast već bila prisutna u Hrvatskoj, u listopadu 1945. godine Stepinac će u svojoj propovijedi istaknuti: »I mi smo, dragi moji vjernici, uzeli to oružje (krunicu, op. p.), da baratamo njime na poseban način, za obranu kršćanskog poredka u našoj dragoj Hrvatskoj, za obranu kršćanskog poredka u svijetu, bez kojeg zemlja postaje pakao.« »Krunica je naša snaga i naša utjeha! (Propovijed u crkvi Gospine krunice, kod oo. dominikanaca u Maksimiru, 7. listopada 1945.), u: Propovijedi, str. 234.

⁷⁵ »I otkupio si nas za Boga krvlju svojom, od svakoga plemena i jezika i puka i naroda!« (Otk 5,9). (Propovijed na blagdan Presvete krvi Kristove, 3. srpnja 1941.), u: Propovijedi, str. 33.

⁷⁶ Isto, str. 34.

⁷⁷ Svaki je čovjek katolik apostol u svojoj okolini riječju i primjerom. (Propovijed studentima organiziranima u Akademskom križarskom bratstvu »Mahnica«, u bazilici Srca Isusova u Zagrebu, 25. siječnja 1942.), u: Propovijedi, str. 96.

zato da pogled zakonodavnog tijela, kao što je Sabor, upravi k Bogu, tome temelju i izvoru svakog zakonodavstva iz kojeg izvire i naravni i svi pozitivni zakoni.«⁷⁸

To znači, kad Stepinac govori o hrvatskoj državi, nema pred očima isključivo političku nego etičko-čudorednu stvarnost. To je očito i kada Stepinac opisuje mir kao trostruki red: »Ponajprije red u odnosu prema Bogu, red nadalje u odnosu prema samome sebi, red konačno u odnosu prema bližnjemu, bilo kao pojedincu, bilo kao organiziranoj skupini, kako se očituje u narodima i državama, koje nisu drugo, nego organizirani skup mnogih pojedinaca.«⁷⁹

8. Rodoljub

No, svoje poimanje *naroda* Stepinac će teološki utemeljiti tvrdeći da je on nastao voljom samoga Stvoritelja: »Narod je jedna velika obitelj nastala voljom Stvoritelja, u kojoj svaki pojedinac imade svojih dužnosti prema zajednici, kao što i zajednica prema njemu.«⁸⁰ Svrha naroda, baš kao i pojedinca, jest slava Božja. Ovo teološko polazište u poimanju naroda Stepinca će učiniti pravim rodoljubom s jedne strane, a s druge strane omogućit će mu da ustane protiv onih koji od svoga naroda žele stvoriti idol. U tom duhu pozvat će iseljenike: »Cijenite dakle svoju hrvatsku domovinu i u tuđini, ali ne prezirite ni druge narode.«⁸¹ Odgajat će osobito mlade sveučilištarce u tom istom duhu i govoriti im preteške godine 1945.: »Znam da u vašim dušama klije pitanje: što misli Crkva o toj stvari, kad se radi o pojedincima i državama? Zapravo ne biste ni trebali pitati. Jer ste još kao djeca učili u školi, da smo svoju domovinu i svoj narod dužni ljubiti i za njih se žrtvovati, ako ureba, premda ne smijemo prezirati ni mrziti druge narode, niti im željeti zlo.«⁸² Za te stavove nalazio je potporu i u misli pape Pija XII. te će reći: »Naukom o prirodnom pravu i o jednakosti svih ljudi pape nisu međutim ostali indiferentni ni u pitanju narodnosti, već su uvijek cijenili lijepe i plemenite sposobnosti pojedinih naroda i branili njihova prava, ako su bila ugrožena. No nikada ih nisu gledali kroz prizmu ljudskih strasti, kada se u vlastitom narodu gleda idol, kojem se mora sve pokloniti, nego kroz prizmu evanđelja koje i u narodima gleda samo djelo Boga Stvoritelja; sa određenim ciljem, da i kao narodna zajednica služi proslavi Boga.«⁸³ Svoju uravnoteženost između vjerničkog rodoljublja i suzdržanosti prema apsolutiziranju vlastite nacionalne pripadnosti Stepinac će izraziti u razli-

⁷⁸ *Načela života neka budu u skladu s načelima objavljene istine Božje! (Govor održan prigodom otvaranja Hrvatskog sabora, na ulazu u crkvu sv. Marka u Zagrebu, uoči svečanog zaziva Duhu Svetoga, 23. veljače 1942.), u: Propovijedi, str. 98.*

⁷⁹ *Prvi je uvjet mira: dati Bogu što je Božje! (Propovijed prigodom svršetka uskrasnih konferencija, kojima su pribivali sveučilištarci i sveučilištarke, u bazilici Srca Isusova u Zagrebu, 18. ožujka 1945.), u: Propovijedi, str. 258.*

⁸⁰ *Nema većega domoljublja od čista, poštena i čestita života! (Božićna poruka hrvatskim radnicima i radnicama u Njemačkoj, Zagreb, 27. studenoga 1941.), u: Propovijedi, str. 60.*

⁸¹ Isto.

⁸² *Prvi je uvjet mira: dati Bogu, što je Božje! ..., u: Propovijedi, str. 259.*

⁸³ *»I ti obrativši se, utvrdi braću svoju!« (Lk 22,32) ..., u: Propovijedi, str. 148.*

čitim prigodama. Reći će da »preko groba ne ulaze u nebo niti narodnosti kao takove, niti zemaljski doktorski naslovi i časti, pa čak niti vjera, ni ufanje, ali ulazi ljubav.«⁸⁴

Stepinac se u tom duhu raduje Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, jer je »sloboda jednoga naroda jedno od najvećih njegovih dobara« i tvrdi da Crkva »ljubav prema narodu svome ne smatra trgovinom nego dužnošću, ne smatra samo dozvoljenom nego zapovijedanom« i zaključuje da je Crkva »oduvijek bila najveći pobornik istinske slobode svakoga naroda«.⁸⁵ To svoje uvjerenje ponoviti će još lapidarnije u svom govoru na sudu: »Hrvatski se narod plebiscitarno izjasnio za hrvatsku državu i ja bih bio ništarija kad ne bih osjetio bilo Hrvatskoga naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji.«⁸⁶

Stepinac dobro razlikuje pitanje slobode i neovisnosti hrvatske države, koje podupire svim srcem, od tadašnjih hrvatskih vlasti, koje poštuje, ali nimalo ne štedi kad se ne drže načela općih ljudskih prava i etičkih normi. Jednako će biti dosljedan i na drugoj strani prema komunistima i partizanima, kojima će oštro prigovoriti što svojom ratnom opcijom stavljaju u pitanje opstojnost te države i čine velike ratne zločine.⁸⁷ Reći će im: »Ali znamo i to, da otkada svijet postoji, čovječanstvo osjeća da se i u ratu moraju poštivati osnovni zakoni čovječnosti. Smatra li možda ratujuća stranka, dok ovakvim strahotama pogađa našu zemlju zločinom, što hrvatski narod svom snagom svojega bića stoljećima teži za slobodom i brani danas svoju državnu samostalnost uz nečuvene žrtve? Onda bi bili zločinci i svi drugi narodi, koji nose u svom srcu isto tako nepokolebljivu težnju za slobodom i samostalnošću. Da se Hrvati ne će nikada odreći svoga prava, u to neka nitko ne sumnja.«⁸⁸ Prigovoriti će im: »Čudimo se stoga, odakle sada dolaze neki borci za 'slobodu' i valjaju drvlje i kamenje na Katoličku Crkvu u Hrvatskoj, jer ljubi svoj narod u kojem djeluje i želi mu svako dobro, naprosto zato, jer je to zapovijed Božja, kao što god je ista Crkva po svojim predstavnicima učinila sve što je u njezinoj moći, da se nikome, bio on koje mu

⁸⁴ *Krist je ugaoni kamen čovječanstva! (Propovijed prigodom posvete temeljnog kamenu župne crkve Marije Pomoćnice na Knežiji u Zagrebu, i posvete Zagrebačke nadbiskupije Majci Božjoj, 11. listopada 1942.)*, u: Propovijedi, str. 125.

⁸⁵ *Jer drugog temelja nitko ne može postaviti osim onoga koji je postavljen, a to je Isus Krist! (1 Kor 3,11). (Propovijed na svršetku duhovnih konferencija sveučilišne mladeži prigodom sv. mise i sv. pričesti, u bazilici Srca Isusova u Zagrebu, 19. ožujka 1942.)*, u: Propovijedi, str. 100.

⁸⁶ *Za Krista smo spremni umirati. (Govor na sudu, 3. listopada 1946.)*, u: Propovijedi, str. 283. Ranije će u jednoj svojoj propovijedi snažno istaknuti: »Mi se dakle ne bojimo reći, pa i uz pogibelj, da budemo po drugi put proglašeni ratnim zločincem, ovo: Ako svi narodi imaju pravo na osiguranje života i nezavisnost, onda se ne može narivavati rješenje, kojega on svojom slobodnom voljom ne će, ni hrvatskom narodu, koji pak najbolje znađe što mu je na propast, a što mu je na korist.« *Prvi je uvjet mira: dati Bogu, što je Božje! ...*, u: Propovijedi, str. 260.

⁸⁷ Stepinac je legitimist, te će poštivati svaku vlast, pa i onda kad bude ustajao protiv njezinih zastranjenja. Ne samo da se držao biblijske da je svaka vlast od Boga (usp.) nego je bio uvjeren da ne može ljudsko društvo opstati bez autoriteta: »Jer ako si svaki pojedinac na svijetu bude prisvajao i sudsku i izvršnu vlast, onda narodi i države neće biti ništa drugo nego velika legla razbojnika.« *Vrati se, čovječe, redu od Boga ustanovljenomu! (Nagovor prigodom blagoslova uzornog pčelinjaka na sjemenišnom dobru Prepušćak kod sv. Ksavera u Zagrebu, 23. studenoga 1944.)*, u: Propovijedi, str. 247.

⁸⁸ *Majko Božja Bistrička, oprosti nam, utješi nas, pomози nam! (Propovijed prigodom zavjetnog hodočašća grada Zagrebu u Mariju Bisticu, 9. srpnja 1944.)*, u: Propovijedi, str. 219–220.

drago druge vjere, rase, naroda ili staleža u Hrvatskoj državi ne učini ništa krivo, ma koliko se drsko i uporno tvrdilo protivno.«⁸⁹

Sve nam to govori kako Stepinčev patriotizam nije utemeljen na tezi tla i krvi, nego je on ponajprije stvarnost čudoređa. Po njemu »nema većeg patriotizma, nema veće ljubavi prema domovini, nego svuda i svagdje živjeti neokaljanim poštenim i čestitim životom. Sigurne temelje domovine ne stvaraju ni pijanice, ni ubojice, ni kradljivci, ni otimači, ni bludnice, ni kartaši, nego marljivi, trijezni, pošteni i svjesni ljudi.«⁹⁰ Patriotizam nije verbalni posao, te stoga »nisu najveći patrioti oni koji najviše viču, već oni koji najsvjesnije vrše zakon Božji.«⁹¹

9. U oporbi prema nečovječnim ideologijama

Stepinac nije političar niti onda kad se snažno suprotstavlja *komunizmu*, nego to i opet čini samo kao vjernik. Naime, on nije nikada u svojim govorima i propovijedima pravio iscrpniju filozofsku, političko socijalnu ili gospodarsku raščlambu komunizma. Kao vjernik smatrao je komunizam jednostavno neprihvatljivim pretežito zbog tri razloga: što je protiv privatnoga vlasništva, a ono je u skladu s voljom Boga Stvoritelja, što razara obitelj kojoj je Bog tvorac i što zastupa materijalizam a nijeće Boga. Reći će da »dobar dio tih naziranja nije u skladu s naravi, ni sa zdravim razumom ni s objavljenom istinom Božjom, i zato ne može uroditi dobrim plodovima.«⁹² Stoga je neustrašivo dizao glas protiv njega i obrazlagao uvijek iznova zašto ga Katolička crkva ne može prihvatiti. Evo jednoga od tih obrazloženja: »Nikada Katolička Crkva ne može priznati sistema, koji bi htio oduzeti seljaku njegovu zemlju, obrtniku njegovu kućicu, privatniku poštenim radom stečenu imovinu, radniku i čovjeku uopće, njegovu dušu. (...) Ne možemo nadalje priznati sistema, koji bi negirao obitelj, u kojoj Crkva gleda Božju instituciju i temeljnu stanicu svakoga naroda. Htjeti muža i ženu učiniti bračnim drugovima samo za vrijeme dok postoje sjetilne veze; htjeti obitelji oduzeti sveti sakramentalni značaj i zapriječiti da bude izvor života i odgajalište djece; htjeti dijete oteći roditeljima i proglasiti ga svojinom države: znači pokolebati prirodni zakon života u njegovim temeljima, znači uništiti ne samo obitelj nego i sam narod i državnu zajednicu. Ne možemo nadalje priznati sistema, koji bi htio negirati osobnoga Boga, Stvoritelja svijeta, a ispovijedanje vjere svesti unutar četiri zida, gdje te nitko niti vidi niti čuje. Ne možemo priznati sistema, koji bi htio već maloj djeci zapriječiti poznavanje Boga po vjeronauku u školama, što ga predaje svećenik. Ako je čitav vidljivi svijet tvorevina Božja, kao što jest, a ne puki slučaj, jer slučaj je bog luđaka, onda čitav svijet mora odavati poštovanje Bogu; mora mu ga odavati u čitavom javnom životu. To je naše stanovište, od kojeg se ne odstupa ni uz cijenu života, i budućnost će kao i uvijek

⁸⁹ *Prvi je uvjet mira: dati Bogu, što je Božje! ...*, u: Propovijedi, str. 259–260.

⁹⁰ *Nema većeg domoljublja od čista, poštena i čestita života! ...*, u: Propovijedi, str. 60.

⁹¹ *Napređujte u vlastitoj duhovnoj izgradnji! (Odgovor na pozdrav članova Akad. krž. društva »Mahnič« u dvorani oo. isusovaca u Palmatićevoj ulici u Zagrebu, 25. siječnja 1942.)*, u: Propovijedi, str. 97.

⁹² *Kršćanstvo je branitelj dostojanstva žene i njezine časti! (Nagovor akademikarkama na svetkovinu sv. Katarine, 25. studenoga 1942.)*, u: Propovijedi, str. 138.

pokazati, da je katolička Crkva imala pravo, i da drukčije ne može biti!«⁹³ Pred skori završetak rata, kada je već bilo izvjesno da će partizanska vojska ući u Zagreb, Stepinac dosljedno i neustrašivo govori: »Samo nerazuman čovjek može vjerovati da će Svemogući Bog zemaljskog crva čovjeka pustiti nesmetano gaziti njegove odredbe, koje mu je dao, kad ga je stvorio. Već iz ovog možete vidjeti kako su smiješni oni, koji nam poručuju da nisu protiv vjere, a istodobno onemogućuju vjeronaučnu obuku u školama, uvode brak koji zovu građanski, a o kojem naš narod ne će ni čuti, oduzimaju crkvene naučne zavode, skidaju svećenicima glave.«⁹⁴ Stepinac će u tom svome stajalištu biti dosljedan i onda kada komunisti preuzmu vlast u Hrvatskoj. U svom govoru na sudskom procesu, kojeg su mu komunisti namjestili, iscrpno će im nabrojiti što su sve učinili protiv Crkve.⁹⁵ Potpuno je bio svjestan da ga ne žele osuditi zbog bilo kakva zločina kojeg bi bio počinio, nego samo zato što je žestoko bio protiv komunizma⁹⁶, pripominjući: »Ako mi nećete dati pravo vi (...), dat će mi povijest.«⁹⁷

Povijest je dala Stepincu za pravo, a pedeset godina nakon procesa njegove onodobne riječi čitamo kao proroštvo koje se s padom berlinskoga zida i nestankom komunističkoga sistema u Europi posvema ostvarilo.

Zaključne misli

Tko je Alojzije Stepinac? Tražili smo odgovor na to pitanje u njegovim propovijedima i govorima. Dakako da iz ove ograničene građe nije moguće dobiti sve oznake njegova lika. No, temeljni profil njegove osobnosti ovdje nam je nedvojbeno i snažno zajamčen. Stepinac je ponajprije uvijek, svagdje i dokraja osvjedočeni vjernik, pun predanja u Božju Providnost. Tumači povijesne događaje vjerom. Iz nje oblikuje svoju oporbu prema svakoj protučovječnoj ideologiji, kako filozofskoj – tako političkoj. Iz vjere živi svoje čovjštvo, svećeništvo i biskupstvo, iz nje progovara u propovijedima, nju obrazlaže u svojim govorima, neustrašivo brani njezine etičko-čudoredne zasade u javnom i privatnom životu. Poput ranokršćanskih apologeta ustaje u obranu vjere, Crkve, papinstva i drugih svetinja. Vjera mu je nadahnuće i pokretač u zauzimanju za ljudska prava. Vjera je temelj njegova rodoljublja. Sve vrijednosti vjere on živi dokraja opredijeljeno, za njih je spreman umrijeti. Stepinca jednostavno nije moguće razumjeti, ukoliko ga se promatra i sudi s nekog drugog stajališta. I upravo tu su nastajali nesporazumi, namjerni ili slučajni, čemu je dokaz i

⁹³ »Rase i narodi su Božje tvorevine!« ..., u: Propovijedi, str. 178–179.

⁹⁴ Prvi je uvjet mira: dati Bogu, što je Božje! ..., u: Propovijedi, str. 257.

⁹⁵ Za Krista smo spremni umirati! ..., u: Propovijedi, str. 284–287. Usp. također: *Povijest će mi dati pravo!* (Izjava nadbiskupa Alojzija Stepinca očitovana i vlastoručno potpisana u tijeku istražnog postupka, u Zagrebu, 20. rujna 1946.; ova izjava bit će i temeljni dio njegova obrambenog govora na sudu, 3. listopada 1946.), u: Propovijedi, str. 279–281.

⁹⁶ Sam će Stepinac reći: »Moja je krivnja sto posto u tome, što nisam mogao pokleknuti pred zahtjevima komunizma, koji jedini vlada u ovoj zemlji, a zašto nisam mogao reći amen na sve što se radilo, evo razloga: nama se govorilo da je zagaranirana sloboda vjeroispovijesti u sadašnjem trenutku. Međutim ...« *Povijest će mi dati pravo!* ..., u: Propovijedi, str. 279.

⁹⁷ Isto, str. 281.

optužnica na namještenom sudskom procesu protiv njega. Stepinac nije političar, kako su ga za svoje vlastite potrebe htjele napraviti vlasti različitih boja, nego je vjernik u politici. Želi pokršćaniti politiku a ne dopušta politizaciju Crkve. Ne ide za integralističkom istovjetnošću svijeta i Crkve, nego nastoji uprisutniti Crkvu u svijetu s njezinim vrijednostima. I upravo takav, Stepinac je suvremen i zaslužuje još temeljitiju prouku, osobito svoje teologije povijesti te dragocjene i nimalo zastarjele teološke antropologije iz koje razvija svoje rodoljublje i na kojoj temelji svoj nauk o ljudskim pravima.

Riassunto

LA FIGURA DELL'ARCIVESCOVO DI ZAGABRIA ALOJZIJE STEPINAC SULLA BASE DEI SUOI DISCORSI E PREDICHE

Il regime comunista jugoslavo durante il processo giudiziario all'arcivescovo di Zagabria Alojzije Stepinac (1898.-1960.) nell'anno 1946, come anche durante tutto il tempo del suo potere, partendo dai suoi principi ideologici e di classe, ha presentato la vita e l'opera dell'arcivescovo in modo assai negativo, tentando di attribuirgli certe qualifiche politiche. Questo articolo esamina discorsi e prediche dell'arcivescovo Stepinac dal tempo della seconda guerra mondiale (1941-1946), recentemente pubblicati, trovando degli elementi, che fanno chiaramente trasparire il profilo originario della sua persona, contribuendo così alla correzione dell'ingiustizia storica, fatta nei confronti dello stesso arcivescovo.